

Mr. sc. Mehmed Bečić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Pravni fakultet/Faculty of Law

UDK 34 (497.6)(049.3)

KONTINUITET PRAVNE MISLI U BOSNI¹

THE CONTINUITY OF LEGAL THOUGHT IN BOSNIA²

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige **Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini** Enesa Durmiševića (Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, str. 157).*

Summary

*This text is a review of a book by Enes Durmišević **Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini (An Introduction to Legal Thought in Bosnia and Herzegovina)**, University of Sarajevo Faculty of Law, 2014, 157 pgs.*

Ovim izdanjem pravno-historijska nauka obogaćena je prvim obuhvatnijim radom o historiji pravne nauke i pravnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini do modernog doba. Naslov knjige je *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini* autora Enesa Durmiševića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Knjiga je udžbeničkog karaktera i prvenstveno je namijenjena studentima kao osnovna literatura za spremanje ispita iz nastavnog predmeta *Razvoj pravne misli u BiH*, koji se izvodi kao izborni sadržaj Katedre za historiju prava i komparativno pravo u osmom semestru studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Udžbenikom se, između ostalog, „želi ukazati na postojanje prava i pravne misli od nastanka srednjovjekovne bosanske države pa do naših dana“ (str. 7).

---

¹ Prikaz knjige Enesa Durmiševića *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini* (Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014).

² *A review of a book by Enes Durmišević - Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini (An Introduction to Legal Thought in Bosnia and Herzegovina)*, University of Sarajevo Faculty of Law, 2014.

Iako je u centru autorovog zanimanja historija pravne misli, u radu se uporedo tematizira historija obrazovanja i općenito razvoj pismenosti u Bosni i Hercegovini. Imajući to u vidu, autor je ukazao na važnost prvog „univerzalnog“ i institucionalnog obrazovanja u medresama. „Kada govorimo o tradiciji univerzitetskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, navodi se tvrdnja da je prvi fakultet osnovan 1946. godine. U ovom udžbeniku ćete moći i to pročitati. Ali zaboravlja se, ili se ne želi znati, da, slijedeći evropsku tradiciju u formiranju visokih učilišta, možemo tvrditi da u Bosni i Hercegovini nastanak ovakve vrste učilišta vežemo za osnivanje Gazi Husrev-begove medrese, koja je utemeljena 1537. godine“ (str. 8).

Knjiga sadrži ukupno 157 stranica teksta sa priložima i sastoji se od triju poglavlja. Poštujući tradicionalnu periodizaciju pravne historije Bosne i Hercegovine, autor se prvo bavi pitanjem pravne misli u srednjovjekovnoj Bosni, zatim izrazom pravne misli u Bosni pod osmanskom upravom te, na kraju, procesom institucionalizacije i modernizacije pravne misli s kraja XIX i prve polovine XX stoljeća. Na početku svakog poglavlja autor nas prvo upoznaje sa općim karakteristikama pravnog poretka Bosne i Hercegovine u datoj historijskoj epohi, da bi se zatim posvetio pitanjima pravnog obrazovanja i pravničkog literarnog izraza u svakoj od navedenih epoha.

Naslov prvog poglavlja „Pravna misao srednjovjekovne Bosne“ jasno ukazuje na autorov novi, drugačiji pristup historiji prava i pravnog obrazovanja u Bosni. Dok se počeci pravničko-literarnog izraza u Bosni tradicionalno vezuju za pojavu orijentalne književnosti nakon osmanskih osvajanja, Durmišević početak pravne misli u Bosni vezuje za bosansku srednjovjekovnu državu. Takav pristup autor je obrazložio logičkom konstrukcijom: postojanje bosanske dvorske kancelarije i praksa „kodificiranja“ običajnog prava na pergamente vladarskih povelja impliciraju postojanje pravničkog znanja te izvjesni stepen obrazovanja u pravu. Prema tome, vladarske povelje predstavljale su, u najširem smislu, izraz pravnog poimanja u srednjovjekovnoj Bosni.

U ovom dijelu rada posebna je pažnja posvećena bosanskom običajnom pravu, vladarskim i vlastelinskim poveljama te službama dvorske kancelarije. Autor zaključuje kako su „određene funkcije unutar dvorske kancelarije podrazumijevale i izvjesni stepen znanja o bosanskom običajnom pravu, pravilima trgovine, sudskom postupku, međudržavnim odnosima te općenito znanje o pravnim ustanovama toga vremena. Upravo su ovi „činovnici“ svoje znanje o srednjovjekovnom pravu izražavali kroz funkcije koje su obavljali u

dvorskoj kancelariji, bilo da je riječ o savjetodavnoj, pisarskoj ili nekoj drugoj ulozi.

Prvo poglavlje autor zaključuje zanimljivim osvrtom o viševjekovnom očuvanju bosanskog ćirilicnog pisma. „Akti izdavani u bosanskim kancelarijama srednjovjekovnih bosanskih vladara bili su pisani ćirilicom, koja je u Bosni dobila i neke specifične oblike pa je i nazvana bosanskom brzopisnom ćirilicom ili bosančicom (*bosanica*). Padom Bosne pod osmansku vlast 1463. godine bosančica će nastaviti svoju egzistenciju među muslimanskim stanovništvom (...). Ovo pismo će biti sačuvano i korišteno sve do polovine XX stoljeća unutar bosanskog muslimanskog plemstva, begova. Oni ga koriste kako u međusobnoj pisanoj komunikaciji tako i u prepisci sa Dubrovčanima. Stoga se s pravom ovo pismo naziva i *begovsko pismo* ili *begovica*“ (str. 33).

Drugo poglavlje knjige obrađuje novi, islamsko-orijentalni pristup pravu i pravnoj nauci u Bosni. Nakon uvodnih izlaganja o pravnom sistemu osmanske države autor opisuje prve oblike institucionalnog obrazovanja u Bosni koji su uključivali i pravne discipline. Durmišević vezuje početak institucionalizacije pravne misli za osnivanje Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu 1537. godine. Na ovom mjestu daju se iscrpni podaci o obrazovnom konceptu medrese, kao „male univerze“, u kojoj se izučavaju i pravne discipline, kao što su metodologija šerijatskog prava (*‘uṣūl ‘al-fiqh*), bogoslužje (*‘ibādāt*), bračno pravo (*munākaḥāt*), krivično pravo (*‘uqūbāt*) i tako dalje.

Autor zatim obrađuje najznačajnije predstavnike orijentalno-islamske pravne misli u Bosni i njihova djela. Prema tome, prvi pravници u Bosni bili su Turci i Arapi, a tek kasnije se javljaju i domaći ljudi koji su obavljali ove funkcije. „Kada govorimo o razvoju pravne misli u osmanskoj Bosni na arapskom, turskom i perzijskome jeziku, postoje podaci o više Bošnjaka koji su se bavili pravom, političkom teorijom, pravnom historijom i metodologijom prava. Većina ovih autora su pisali glose ili komentare (*hāšīye*) na pojedina poznata, klasična djela uglednih pravnika šerijatskopravne nauke do tada“ (str. 50). U najznačajnije predstavnike autor svrstava Hasana Kafiju Pruščaka, Hasana Duvnjaka, Mustafu Ejubovića (Šejh Jujo), Mustafu Pruščaka te Muhameda Prozorca.

Iako je orijentalno-islamska pravna misao jasno dominirala osmanskom epohom bosanske historije, autor se u ovom dijelu knjige nije ograničio isključivo na djela o šerijatskom pravu. On nastoji da ukaže na značaj

teoloških, pravnih, filozofskih i prosvjetiteljskih djela nastalih u okrilju Pravoslavne i Katoličke crkve, a posebno Franjevačkog reda u Bosni. U tom smislu, Durmišević izdvaja djelo Ivana Frane Jukića i njegovu promemoriju sultanu Abdul-Medžidu od 1. maja 1850. godine, te zaključuje:

„On je jedan od prvih promotora ideja prosvjetiteljstva, narodne slobode i slobode svakog pojedinca. Uz očuvanje vlastite vjere, katoličanstva, kao glavne djelatnosti franjevaca u Bosni, Jukić kao i svi franjevci, bdije nad bosanskim narodnosnim identitetom i njegovim pravom na zemlju Bosnu. Na to upućuje činjenica da su franjevci sve vrijeme svoga djelovanja u osmanskoj Bosni nastojali očuvati bosansko ime (mnogi uzimaju pseudonim Bošnjak), jezik nazivaju bosanskim (od Matije Divkovića do Antuna Kneževića), a Bosnu smatraju svojom jedinom domovinom“ (str. 71).

Treći dio knjige obrađuje proces institucionalnog utemeljenja pravne nauke u Bosni i Hercegovini. Ovaj proces autor prati kroz tri epohe državnopravne historije Bosne i Hercegovine u prvoj polovini XX stoljeća, odnosno do ustanovljavanja savremenog studija prava. U centru pažnje su, prije svega, ustanove čiji je osnovni zadatak bilo pravničko obrazovanje za potrebe pravosuđa i pravnu praksu u Bosni i Hercegovini.

Imajući u vidu ulogu vjerskog prava u pravnom poretku postosmanske Bosne i Hercegovine, jasno je da su ove ustanove bile bitno obilježene izučavanjem i obrazovanjem u vjerskom pravu. Posebna pažnja posvećena je ulozi Šerijatske sudačke škole, odnosno Više islamske šerijatsko-teološke škole (VIŠT) u Sarajevu. Tu se daju detaljni podaci o historijatu osnivanja, obrazovnom konceptu te pravnim disciplinama i predavačima. Tako se, naprimjer, od pravnih nauka u okviru Šerijatske sudačke škole navode *šerijatsko pravo (ilmi fikh)*, *ženidbeno pravo (munākehāt)*, *nasljedno pravo (vesājet)*, *krivično pravo (džinājet)*, *islamsko građansko pravo, pravna pravila i nauka o tradiciji (usuli fikh)*, *juristička stilistika (sakki-šer‘-ī)*. Zajedno sa islamskim pravom, u okviru ove škole izučavane su i nešerijatske discipline, kao što su zemljišno pravo (*Zakon o zemljišnom posjedu*), *evropsko pravo, državno pravo, upravno pravo* i drugo.

Pored institucionalnog utemeljenja šerijatskopravne nauke, autor u ovom dijelu obrađuje i ustanove koje se bave izučavanjem crkvenog prava. Tu su na prvom mjestu Vrhbosanska katolička bogoslovija, Franjevačka bogoslovija i Srpsko-pravoslavna bogoslovija.

Zajedno sa institucijama koje se bave pravnom naukom, Durmišević je obradio i jedan od najvažnijih fenomena pravnog razvitka u Bosni i Hercegovini – proces evropeizacije prava i pravne misli. Nositelji ovog procesa bili su „pravници koji se bave bosanskohercegovačkim pravom iz ugla evropske pravne misli“, a koji su bili „dio činovničkog i sudijskog aparata koji je u Bosnu i Hercegovinu stigao iz svih dijelova Austro-Ugarske“ nakon 1878. godine. Kao „predstavnik evropske pravne misli u BiH“ autor navodi Eduarda Eichlera, Adalberta Scheka, Eugena Sladovića, Mihaila Zobkova, Ljudevita Farkaša i Franju Kruszelnickog te ukratko izlaže njihove biografije i djela.

Izlaganja o razvoju pravne misli Durmišević zaključuje uspostavom savremenog studija prava u Bosni i Hercegovini. „Formiranjem Pravnog fakulteta u Sarajevu 1946. godine izučavanje prava u Bosni i Hercegovini dignuto je na najviši obrazovni nivo. Pravna nauka i pravno obrazovanje u Bosni i Hercegovini postalo je u potpunosti kompatibilno izučavanju prava u modernom svijetu“ (str. 7).

Prikaz knjige završavamo autorovom opaskom o kontinuitetu univerzitetskog obrazovanja u Bosni iz „Predgovora“. „Ako se odbija priznati Gazi Husrevbegovu medresu kao početak visokog obrazovanja u Bosni, zar formiranje Šerijatske sudačke škole 1887, Vrhbosanske katoličke bogoslovije 1890, franjevačkog Filozofsko-teološkog studija 1905. godine i, na kraju, to posebno treba naglasiti, Visoke islamske šerijatsko-teološke škole (VIŠT) ne predstavlja podizanje istinskih učilišta čije godine osnivanja ne bi mogle biti godinom formiranja prvog fakulteta u Bosni i Hercegovini. Površan pogled u silabus VIŠT-a uvjerit će svakog dobronamjernog, obrazovanog čovjeka da predstavlja više od bilo kog fakulteta u to doba u zajedničkoj nam državi. Očito su ideološki i mnogi drugi razlozi bili ključni da sami sebi ne priznamo nešto što je toliko očito. Takva vrsta autodestrukcije vlastite duhovne kulture preživjela je i demokratske promjene (ma šta to značilo) u Bosni i Hercegovini i samo zadobila nove forme“ (str. 10).

Konačno, čitajući *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini*, možemo doći do dva opća zaključka, i to: da pravna misao u Bosni ima vjekovnu tradiciju, te da je historija pravne misli i obrazovanja u Bosni, baš i kao njena kulturna historija, obilježena orijentalnim i evropskim utjecajima. Ako Bosna nije pripadala evropskom kulturnom prostoru u vrijeme vrhunca renesanse, to nikako ne znači da je ona u to vrijeme predstavljala „tamni vilajet“ u kulturnom i naučnom smislu. Književnost i pravna misao u Bosni jednostavno nije bila „latinska“ već orijentalno-islamska, koja je krajem XIX

i u prvoj polovini XX stoljeća obogaćena evropskim utjecajima te novim pristupima i pravcima. Takav razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini može se smatrati isključivo historijskim bogatstvom i odrazom multikulturalnosti bosanske tradicije.